

Ismael SAZ: *España contra España. Los nacionalismos franquistas*, Marcial Pons Historia, Madrid, 2003, 441 pàgines.

Ismael SAZ: *Fascismo y franquismo*, Publicacions Universitat de València, València, 2004, 292 pàgines.

Heus ací dos volums de característiques força diferents: el primer, un estudi monogràfic sobre el nacionalisme franquista; el segon, una recopilació de treballs de l'autor

ordenats per data d'aparició, en què s'aborden temàtiques diverses, tot i que hi ha un pes destacable dels textos en què l'autor ha tractat la relació que es pot establir entre el franquisme i el feixisme, preeminència que es veu reflectida en el títol del llibre.

Ismael Saz afirma en la introducció d'*España contra España* que aquest és un llibre del present, tot i que de cap manera un llibre presentista. Certament, aquest treball omple un buit en la historiografia sobre el franquisme, però més enllà d'aquest valor fonamental, l'autor ens proporciona un estudi excel·lent que ens permet aprofundir en el coneixement d'una qüestió que ha tornat a adquirir una gran presència en el debat polític actual: la d'un nacionalisme espanyol que es pretén afirmar negant políticament altres identitats nacionals existents a Espanya. L'autor afirma que el seu interès per la qüestió es va veure incentivat per l'ofensiva revisionista de final del segle XX que, expressament o no, semblava —i sembla— no reconèixer cap més nacionalisme a l'Espanya del segle XX que el dels nacionalistes «perifèrics».

Saz afirma l'existència d'un nacionalisme franquista que —segons l'autor— era fruit de la confluència dels corrents feixista i nacionalcatòlic, que serà el finalment dominant. En aquest sentit, la recerca contribueix a qüestionar els arguments d'aquells —sobretot politòlegs— que defensen que no va existir una ideologia franquista sinó tan sols una *mentalitat*. Per altra banda, Saz contextualitza el nacionalisme franquista en un espai cronològic ampli i aporta nous elements per perfilar un panorama força diferent d'aquell que acota el nacionalisme franquista en un parèntesi sense precedents ni efectes posteriors. Contràriament, tal com assenyala a la presentació del segon volum, el nacionalisme espanyol actual té més punts de contacte amb els nacionalismes franquistes del que aquests imaginen o estan disposats a reconèixer.

Al llarg de les denses i suggerents pàgines del llibre es poden seguir les idees-força que van desenvolupar els principals intel·lectuals falangistes —Giménez Caballero, Laín, Ridruejo, Maravall, Tovar ...—, així com la dialèctica entre aquelles i el pensament de les figures emblemàtiques de dècades anteriors —Menéndez y Pelayo, Unamuno, Maeztu, Ortega ...—. Cal destacar l'atenció preferent d'aquests i d'aquells intel·lectuals respecte de Catalunya, una afecció travessada per una voluntat de seducció/domini que ha estat una constant de la contemporaneïtat espanyola.

L'anàlisi ideològica que Saz desenvolupa en *España contra España* ajuda també a establir el lloc del franquisme en el llarg procés de nacionalització i desnacionalització dels espanyols que, l'autor afirma, estan profundament interrelacionats. El franquisme va constituir, des de plantejaments antidemocràtics i antiliberals, l'esforç nacionalitzador més gran de l'Espanya del segle XX, i, els primers moments, va assolir uns resultats extraordinaris, al menys en aparença i en el pla de les elits intel·lectuals que podien expressar-se a Espanya. Tanmateix, la desafecció respecte al règim entre aquestes va estendre's ràpidament des dels anys cinquanta, de manera que aquest mateix règim nacionalista va presidir també el grau més alt de desnacionalització de les elits de tota la història contemporània espanyola.

El segon volum porta per títol *Fascismo y franquismo* i a aquesta relació dedica una part importantíssima del llibre, cosa lògica atès que Ismael Saz ha dedicat una gran atenció al llarg de la seva trajectòria a l'anàlisi de la naturalesa del règim. L'historiador valencià ha defensat reiteradament el caràcter feixistitzat —i no feixista— del règim franquista, argumentant que la diferència essencial entre les dictadures feixistes i les nacionalistes feixistitzades rau en el fet que en les primeres el component feixista era l'hegemònic i marcava la direcció general del procés, mentre que en les segones apareixia com a subordinat, malgrat que la seva presència no fos irrellevant.

El debat sobre la naturalesa del règim ha ocupat milers de pàgines i es podria dir que les conclusions poden estar molt condicionades pels objectes d'estudi. Certament, es

pot afirmar amb totes les matisacions que calguin que, actualment els paradigmes dominants en l'anàlisi dels feixismes són, d'una banda, aquell que s'articula al voltant del concepte de feixisme genèric com a fórmula de definició d'un conjunt d'estats que tenen trets comuns que resulten caracteritzadors, tot i que a cadascun d'ells hi hagués trets diferencials. D'altra banda, per entendre l'experiència d'entreguerres s'afirma un altra paradigma —que propugna Saz— on el concepte feixisme és molt més restrictiu; en aquest la ideologia nacionalista palingenètica és el tret definitori fonamental, la qual cosa comporta que, en la pràctica, el concepte feixisme només sigui aplicable a Itàlia i Alemanya, essent aplicable a altres casos el concepte feixitzat.

Els treballs aquí recollits han estat extremadament valuosos per avançar en la ubicació de la dictadura franquista en el context europeu i, al marge del paraigua conceptual sota el qual s'ubiqui el règim, els treballs de Saz han estat importants per fonamentar que el franquisme no va ser el darrer capítol d'una seqüència de *retards* i *fracassos*, ni tampoc un parèntesi si no que va ser una experiència ben europea de modernització contrarevolucionària, malgrat que el context internacional condicionés de forma important la seva trajectòria. Així, en aquest volum, més enllà de l'anàlisi teòrica sobre la naturalesa del règim, també es recullen bons exemples dels treballs dedicats per l'autor a explicar les característiques del poder polític franquista així com, tot i que en una proporció menor, els resultats d'un dels projectes més suggerents d'aproximació a l'estudi de les actituds socials «des de baix».

D'altra banda, la darrera part del llibre recull alguns dels darrers treballs de l'autor en què, com deia al principi, és patent la preocupació per l'ofensiva revisionista neoconservadora dels darrers anys que, o bé presenta el període franquista com un parèntesi tancat amb el qual les forces conservadores actuals no tenen res a veure, o en un procés encara més intens de manipulació històrica, presenta el règim com a benefactor per a la posterior democràcia.

En la introducció al volum Saz assenyalava de forma contundent que la memòria del franquisme s'està beneficiant del seu propi llegat, atès que encara són amplis els sectors de la població que tenen percepcions ambigües sobre el passat dictatorial, ja no tan recent. Certament, aquest és un dels grans problemes de la democràcia actual. Al marge de la potència dels instruments que tenen a l'abast els sectors neoconservadors per aquesta ofensiva, aquesta es veu facilitada per la feblesa de la cultura democràtica, l'enfortiment de la qual depèn sobretot de les institucions. Els historiadors, amb treballs com aquests, estàn contribuint que aquella pugui recolzar en bases sòlides.

CARME MOLINERO